

Antoni Defez

ÈTICA I RELIGIOSITAT EN WITTGENSTEIN

EDICIONS ENOANDA

ÈTICA I RELIGIOSITAT
EN WITTGENSTEIN

COL·LECCIÓ PHILOSOPHOUMENA, 35

NOTA INTRODUCTÒRIA

Presentem en aquest volum un escrit, articulat en tres seccions, sobre l'ètica i la religiositat de Ludwig Wittgenstein, tot destacant la importància del posicionaments del filòsof austriac en relació a aquestes qüestions a l'hora d'assolir una millor comprensió del rerefons existencial que va animar el seu pensament i la seva praxi filosòfica. I això, cal destacar-ho, sembla necessari atès que ben sovint el mateix Wittgenstein no sempre va explicitar, o no va explicitar de tot, la seva rellevància en els seus escrits pensats per a ser publicats. Igualment, oferim en un apèndix final el text *Una conferència sobre ètica* que correspon a la dissertació que Wittgenstein va fer en públic a Cambridge el 1929.

ÍNDIX

1. Wittgenstein i la conferència de 1929	1
2. Filosofia i caràcter	17
3. Ètica i religiositat	35
Obres de Wittgenstein referides	60
APÈNDIX: <i>Una conferència sobre ètica,</i> Ludwig Wittgenstein	65

El meu únic propòsit, que és el propòsit crec de tot aquells que han intentat escriure sobre Ètica o Religió, era envestir contra els límits del llenguatge. I aquest envestir contra les parets de la nostra gàbia és completament i absolutament sense esperança. L'Ètica, en la mesura que neix de dir quelcom sobre la significació última de la vida, allò absolutament bo, allò absolutament valuós, no pot ser una ciència. El que l'Ètica diu no afegeix res, en cap sentit, al nostre coneixement. Tanmateix és una manifestació d'una tendència del l'esperit humà que personalment no puc sinó respectar profundament i que per res del món ridiculitzaria.

Ludwig Wittgenstein, *Una conferència sobre ètica*

I. WITTGENSTEIN I LA CONFERÈNCIA DE 1929

*A allò més elevat li és in-
diferent com sigui el món.
Déu no es revela en el món.*

Tractatus logico-philosophicus.

En gener de 1965 *The Philosophical Review*, amb el títol «A Lecture on Ethics», va publicar un text que, d'acord amb els editors de la revista, corresponia a la conferència que Ludwig Wittgenstein hauria impartit el 17 de novembre de 1929 a Cambridge en una de les reunions de la societat *The Heretics* per invitació de Charles K. Odgen. Odgen havia estat un dels fundadors de dita societat el 1909, una agrupació contestatària d'aquell ambient universitari que ja havia comptat amb la presència de figures com Bertrand Russell, H.G. Wells o Virginia Woolf. Odgen, a més, havia estat també, amb l'ajut de Frank Ramsey, el responsable de la primera traducció a l'anglès el 1922 del *Tractatus logico-philosophicus*.

El text publicat per *The Philosophical Review* en realitat correspon al text mecanografiat sense títol —n'hi ha dues versions

manuscrites anteriors del mateix Wittgenstein— conegut com el TS 207 del *Nachlass* (University of Bergen). Un text que, si n'exceptuem el començament i el final, té poques pretensions literàries: sembla més aviat un conjunt d'observacions per ser llegides en una presentació pública. Un escrit en el qual no hi ha una estructuració en paràgrafs —l'únic punt i a part que hi trobem és el que tanca la introducció inicial abans de començar l'exposició pròpiament dita. En suma: estariem davant d'una mena d'esborrany —per als lectors, un text d'una certa incomoditat a l'hora de llegir-lo— a partir del qual Wittgenstein hauria fet les seves explicacions i comentaris davant el públic. I això, és de suposar, no sense dificultats: Wittgenstein, malgrat la manera apassionada amb què solia exposar els seus pensaments, no va ser mai un orador brillant a diferència, posem per cas, de Russell o Karl Popper.

El 1929, l'any de la conferència, Wittgenstein tenia 40 anys i acabava de tornar a Cambridge des de Viena per reprendre la seva activitat filosòfica, després d'una molt llarga absència, convençut pel seu amic l'economista John Maynard Keynes. Una absència motivada pels esdeveniments històrics de l'època —la Primera Guerra Mundial—, així com també, i potser sobretot, per les conclusions a què hauria arribat el jove Wittgenstein en el treball filosòfic que havia donat lloc al *Tractatus*, publicat per primera vegada en alemany a Leipzig el 1921 als

Annalen der Naturphilosophie. Presentem, doncs, amb detall els motius d'aquesta absència i d'aquest retorn, tot fent també una exposició breu la seva biografia.

*

Ludwig Wittgenstein va néixer a Viena el 1889 —el mateix any que Martin Heidegger a Messkirch (Alemanya)— al si d'una família extremadament rica d'origen jueu, tot i que el pare —Karl— era de fe protestant i la mare —Leopoldine— catòlica. Eren una de les famílies més riques de l'Imperi Austro-hongarès, perquè el pare havia aconseguit una enorme fortuna, semblant a la dels Krupp o els Rothschild, en el negoci del ferro i l'acer. La família Wittgenstein, és clar, res tenia a veure els prínceps Sayn-Wittgenstein de Westfàlia, més enllà del fet circumstancial que l'avi de Karl —Moisés Meier—, en tant que treballador d'aquells nobles, n'havia adoptat el cognom arran d'un decret de 1808 dictat per Napoleó que obligava els jueus a disposar d'un cognom familiar hereditari.

Els Wittgenstein, a més, van destacar per ser una família també extremadament culta i protectora de l'art. Emparentats amb el famós violinista de finals del segle XIX Joseph Joachim, Karl i Leopoldine rebien sovint al palau d'hivern que posseïen a l'Alleegasse de Viena la visita del director d'orquestra Bruno Walter, així com la de Johannes Brahms, Gustav Mahler o l'or-

ganista cec Josef Labor. Igualment van ser mecenes de la Wiener Secessionsgebäude i finançaren en ocasions el treball d'Auguste Rodin, Gustav Klimt o Egon Schiele. Klimt pintaria el 1905 el retrat de casament de Margarete —Gretl—, una de les germanes de Ludwig.

Ludwig, que era el menor dels nou fills —quatre nenes i cinc nens— de Karl i Leopoldine, va créixer, doncs, en un ambient d'alta cultura, i ell mateix no sols acabaria tocant el clarinet, sinó que era capaç, segons els qui el van conèixer posteriorment a Cambridge, de xiular amb tot detall peces senceres de música clàssica. Un ambient, per tant, que faria entenedor també el fet que el seu germà Paul arribés a ser un famós pianista, i que Maurice Ravel li escrigués anys després, justament pels volts del 1929 —l'any d'*Una conferència sobre ètica*—, el seu *Concert per a la mà esquerra*: Paul havia perdut el braç dret en combat durant la Primera Guerra Mundial. Tanmateix, la família Wittgenstein no va ser aliena a les tensions i la tragèdia.

El 1902 i el 1904 els dos fills majors —Hans i Rudolf— es van suïcidar sembla, en part si més no, per la negativa familiar a poder seguir llurs vocacions artístiques: la musical i el teatre respectivament. Calia fer-se càrrec del negoci familiar. Calia, però, fer-ho amb fermesa i autoritat, i potser per aquest motiu el 1918 Kurt, qui sí havia accedit als desigis del pare però que no se sentia dotat d'aquestes qualitats, es suïci-

daria al front a causa de la insubordinació dels seus soldats. Així, i amb aquests antecedents familiars, no és d'estranyar que la idea del suïcidi i el problema del sentit de l'existència turmentessin durant molts anys el mateix Ludwig: calia demostrar-se a un mateix que es tenia dret a viure.

Uns neguits afavorits també, a ben segur, per la lectura i l'exemple d'Otto Weininger, qui havia publicat en 1903 *Sexe i caràcter* —un autèntic betseller d'aquella època— poc abans de suïcidar-se a Viena a la casa on havia mort Beethoven. Weininger hauria resolt el problema del sentit de l'existència d'una manera negativa i, per tant, d'una manera contrària a la proposada per Arthur Schopenhauer, del qual el jove Ludwig era igualment un admirador. L'autor d'*El món com a voluntat i representació* (1819) i de *Parerga y Paralipòmena* (1851) —d'aquest últim llibre els *Aforismes sobre la saviesa de la vida* van ser també un betseller— considerava que, malgrat l'absurd de l'existència, el suïcida el que fa és justament acceptar com a real el que només seria una il·lusió, una mera representació: el món dels fenòmens —el Vel de Maia— en què transcorre la vida i l'existència dels individus, en tant que individus, i llur desesperació. Com és ben conegut, la proposta schopenhauriana —la proposta del gran egòlatra que fou Schopenhauer— era viure intentant no ser ningú, negant tot desig i practicant la commiseració amb els altres. Una proposta que no és del tot estra-

nya a Wittgenstein, però que en el seu cas es veurà enriquida —ho veurem posteriorment— per a la religiositat que no trobem en el pensador de Danzig. Seguim, però, amb l'esbós de la seva biografia.

Ludwig, com la resta dels seus germans, va ser educat a la casa familiar per professors particulars fins que el 1903 és matriculat a la Realschule de Linz amb l'objectiu d'estudiar ciències naturals —Adolf Hitler hi seria company d'escola, però no de classe—, passant després a la Technische Hochschule Berlín-Charlottenburg a estudiar enginyeria. A l'estiu del 1908 es trasllada a Anglaterra on primer fa experiments d'aeronàutica a Glossop (Derbyshire), i poc després es matricula a la Universitat de Manchester per fer-ne el doctorat i on va treballar en el disseny d'un petit avió amb motors de reacció. Aviat, però, abandonaria l'aeronàutica.

En efecte, la lectura d'*Els principis de la matemàtica* de Bertrand Russell i de *Les proposicions bàsiques de l'aritmètica* de Gottlob Frege —ambdues obres publicades el 1903— fan que Ludwig s'interessi pel problema dels fonaments de la matemàtica i la lògica i, com a conseqüència, pel problema de la significació lingüística i els límits del llenguatge. Així, l'1 de febrer de 1912, seguint les recomanacions de Frege, a qui havia visitat l'any anterior a Jena, s'inscriu al Trinity College de Cambridge per tal d'estudiar amb Russell, qui ben aviat serà conscient no sols de la genialitat del seu nou

alumne, sinó també de la seva dominant i difícil personalitat. En concret: la tensa combinació de misticisme, sentiments de culpabilitat, rigorisme moral, tendència al suïcidi i dificultats de relació social que caracteritzaven el jove Wittgenstein. I tot això traspassat, a més, per un extremat nivell d'autoexigència personal tant intel·lectual com moral: honestedat, decència i el deure de ser un geni, per dir-ho amb l'afortunada expressió de Ray Monk —el deure moral que té qui se sap geni de ser un geni. I és que demostrar-se a un mateix que es té dret a viure seria també demostrar-se a un mateix que la vida pròpia té algun valor, que és valuós de ser viscuda.

Wittgenstein abandona Cambridge l'estiu del 1913, poc després de la mort del seu pare, i passa la resta de l'any i bona part del 1914 entre Viena i Skjolden (Noruega) on en un fiord es feu construir una cabana per poder filosofar en solitud. Quan esclata la Primera Guerra Mundial és amb la família a Viena, i abans d'allistar-se a l'exèrcit austrohongarès com a artiller voluntari —n'estava exempt a causa d'una hèrnia inguinal—, a través de Ludwig von Ficker, editor de la revista *Der Brenner*, fa una donació anònima de 100.000 corones a diversos artistes com, per exemple, Oskar Kokoschka, Rainer Maria Rilke, Georg Trakl, o l'arquitecte Adolf Loos. Únicament Trakl coneixerà la procedència dels diners.

Doncs bé, enviat en un primer moment a Cracòvia, i després de diferents destins

en primera línia de combat i de rebre diverses condecoracions, Wittgenstein acaba sent fet presoner a Itàlia el 1918 i reclòs en un camp de presoners a Monte Cassino. És allí on enllesteix el *Tractatus*, obra que dedica a David Pinsent, qui havia estat l'amic seu a Cambridge i que havia mort lluitant en les tropes enemigues. A l'agost de 1919 torna a Viena, un cop alliberat, i renuncia a la seva part de l'herència paterna en favor dels seus germans: a partir d'ara Wittgenstein no voldrà viure sinó dels diners que ell mateix sigui capaç de guanyar. I ho farà intentant viure d'una manera simple, austera i ascètica.

D'aquesta època es conserven alguns dels seus dietaris que són de gran utilitat per tal d'entendre tant la gestació del *Tractatus* com la seva personalitat i la seva experiència de la guerra. El 1961 va ser publicada aquella part dels dietaris més estrictament filosòfica sota el títol *Notebooks 1914-1916*. Es tractava, però, només de les pàgines de la dreta dels dietaris, ja que Wittgenstein dedicava —i ho feia de manera xifrada— les pàgines de l'esquerra a les reflexions més personals i íntimes. I no va ser fins 1985 que, amb el títol *Diaris secrets*, van veure la llum per primera vegada aquelles pàgines encara inèdites: fou a Barcelona, i en català, a la revista *Saber* —en edició a cura de Wilhelm Baum i amb traducció d'Andrés Sánchez Pascual.

La reacció dels marmessors literaris de Wittgenstein fou immediata i irada. Potser

la inestabilitat emocional, l'homosexualitat, les masturbacions, la tendència al suïcidi, el disgust per la vulgaritat i la misèria moral dels companys, la culpabilitat —també per la vanitat i arrogància pròpies—, la por a morir malgrat haver anat a la guerra buscant una bala perduda, la por sí i la idea, no obstant, que sobreviure a aquella tragèdia que havia arrossegat tothom —fins i tot el seu amic Pinsent en el bàndol enemic— podia ser un senyal del dret a l'existència... Potser tot això oferia al públic una imatge de Wittgenstein que els dipositaris del seu llegat a tota costa volien evitar.

Ara bé, cal assenyalar que aquelles pàgines xifrades també mostraven amb dramatisme vital la religiositat de Wittgenstein ja present, d'un manera més teòrica, en les pàgines publicades el 1961. En concret: la seva constant apel·lació a un déu protector; un déu, a més, que és el sentit del món i refugi i salvaguarda de la pròpia espiritualitat personal, la qual era entesa per Wittgenstein d'una manera força kierkegaardiana i tolstoiana. Perquè creure en déu no seria tant un compromís cognitiu —una creença vertaderofalsa—, com una transformació de la pròpia existència: una actitud, una praxi i una forma de vida on s'expressa l'anhel d'infinitud humana i l'obligació moral de fer millor el món i perfeccionar-se a un mateix. De fet, Wittgenstein no sols fou sempre un admirador de Soren Kierkegaard, a qui segurament havia llegit a les pàgines de *Der Brenner*, sinó que precisament fou durant

la guerra que va llegir amb passió *L'evangel·li abreujat* de Lev Tolstoi, una lectura, per cert, gens circumstancial —el 1912 ja elogiava en una carta a Russell la tranquil·litat espiritual que obtenia llegint *Les varietats de l'experiència religiosa* de William James.

La religiositat de Wittgenstein no és present al *Tractatus* —només un lacònic «Déu no és revela en el món» podem llegir cap al final—, però sí que ho és en *Una conferència sobre ètica* i en altres recopilacions de textos seus posteriors que ens han arribat de la mà d'alguns del seus deixebles com, per exemple, els aforismes sobre *Cultura i valor*, les *Observacions a La Rama dorada de Frazer*, les *Lliçons i converses sobre estètica, psicologia i creença religiosa*, o en algunes de les converses que va mantenir amb els positivistes del Cercle de Viena recopilades per Friedrich Waismann. I aquí sorgeix el problema de per què Wittgenstein no donà relleu a la seva religiositat en els textos que ell va preparar per a ser publicats. ¿Va considerar que la seva religiositat era quelcom estrictament personal, íntim i totalment desconnectat del seu treball filosòfic, el qual sempre va respondre a una actitud merament descriptiva del funcionament del llenguatge i de la possibilitat de la significació lingüística? Si més no, en el cas concret del *Tractatus*, la religiositat —tant la seva com la de qualsevol altre— havia de quedar, per força, més enllà del límits del que el llenguatge podia afirmar vertaderofalsament.

Més enllà del llenguatge, sí, però com veiem, no més enllà de l'existència pròpia, i en aquest sentit és dubtós que fos indiferent a les intencions de fons de la seva activitat filosòfica, perquè és propi dels humans —com llegim en *Una conferència sobre ètica*— envestir contra els límits del llenguatge, atesa la insatisfacció amb què ens deixa el que es pot afirmar vertaderofalsament. Sigui com sigui, Wittgenstein va enviar el 1918 el *Tractatus* a Russell, qui acabaria escrivint la «Introducció» per la primera edició en anglès de 1922 feta, com ja hem dit, per Odgen. Una introducció que va disgustar profundament Wittgenstein en tant que, a parer seu, Russell no hauria copsat realment el sentit del seu treball —Russell i Wittgenstein es trobarien després a Innsbruck aquell mateix any, una trobada que va significar la ruptura de la seva amistat.

Wittgenstein pensava, i així ho afirma al Pròleg, que el *Tractatus* oferia no sols la visió correcta sobre la naturalesa del llenguatge, sinó que traçava també els límits entre el que es pot dir i no es pot dir: «en l'essencial —hi escriu—, *he resolt els problemes definitivament*». Ara bé, el *Tractatus* —ho diu el mateix Wittgenstein— era el resultat d'intentar dir el que no es pot dir, sinó solament mostrar, de manera que les seves observacions no serien una altra cosa que un conjunt d'insensateses, tot i que, això sí, les insensateses filosòficament correctes. «Les meves proposicions —llegim en T, 6.54— *són il·luminadores quan aquell que m'entén*

les reconeix, al final, com a insensates, quan ell, gràcies a elles —pujant-hi— s'ha enfilat més amunt d'elles. (Per dir-ho així, ha de llençar l'escala després d'haver-s'hi enfilat). Ha d'anar més enllà d'aquestes proposicions, i llavors veurà el món correctament.»

Així les coses, no ens ha d'estranyar que Wittgenstein no tornés a Cambridge després de la Primera Guerra Mundial: ja no hi quedava res filosòfic a fer —el *Tractatus* no era un llibre de filosofia, sinó el llibre, l'obra definitiva, com el títol ja ho indica de manera spinoziana—, i que dediqués el seu temps a activitats tan poc filosòfiques com la de treballar de mestre rural als Alps austríacs, fer de jardiner al Convent dels Germans Misericordiosos de Hütteldorf o dissenyar, en col·laboració amb el seu amic Paul Engelmann, la casa de la seva germana Gretl a Viena. Una casa, per cert, que seria una clara expressió tant de l'anhel d'austeritat i senzillesa que Wittgenstein perseguia, com de la rígida i freda claredat de la lògica.

Activitats ben poc filosòfiques, però no-més, és clar, aparentment poc filosòfiques ja que, després d'haver afirmat al *Tractatus* que havia resolt definitivament tots els problemes filosòfics, Wittgenstein hi afegia: «si no m'erro en això, el valor d'aquest treball consisteix ara, en segon lloc, en el fet que mostra que poca cosa s'ha aconseguit havent solucionat aquests problemes.» I és que, ben mirat, la resolució dels problemes filosòfics —els problemes de la significació

lingüística i dels límits del llenguatge—, deixava en l'aire encara, a parer seu, justament la qüestió que més importava, a saber, la del sentit de la seva existència, la seva significació ètica i religiosa.

En aquest sentit, cal assenyalar un altre cop que, tot i que aquesta qüestió ja era present de manera impersonal als paràgrafs finals del *Tractatus*, Wittgenstein en *Una conferència sobre ètica* adoptarà més aviat el to de la confessió personal. Malgrat tractar genèricament sobre el que pot ser i no pot ser l'ètica, Wittgenstein —ho veurem més endavant— no hi parla des d'una distància, diguem-ne, estrictament acadèmica, sinó que ho fa a partir de les seves pròpies vivències. I a més ho fa, lluny d'ocupar-se del problema la relació ètica amb els altres, reduint l'ètica al problema de la relació d'ell mateix amb si mateix, és a dir, al problema de com ell —Wittgenstein— ha de viure la seva vida o, si es vol, al problema —repetim-ho— del sentit de l'existència pròpia.

Com dèiem a l'inici, Wittgenstein retorna a Cambridge a començaments del 1929, i veu com li és acceptat el *Tractatus* com a tesi doctoral —el *Tractatus* s'havia convertit ja en un llibre de culte en aquella universitat. El tribunal —l'anècdota paga la pena recordar-la— estava format per G. E. Moore i Russell, i el debat va girar al voltant del problema de si no era incoherent, com feia el text objecte d'avaluació, intentar expressar veritats filosòfiques a través d'insensateses, una qüestió de la qual no s'escaparia

tampoc la conferència que aquí reproduïm a l'Apèndix i que, recordem-ho, Wittgenstein va impartir poc després al novembre d'aquell mateix any. Doncs bé, la discussió d'aquell acte acadèmic la tancaria el mateix Wittgenstein, molt en el seu estil, tot afirmant: «No us preocupeu. Sé que mai no ho entendríeu.» A l'acta, Moore hi escrigué amb ironia que el *Tractatus* era l'obra d'un geni, i que «no obstant això» l'autor era mereixedor del títol de doctor.

Wittgenstein, que va morir el 1951 d'un càncer de pròstata, s'estarà a Cambridge com a professor del Trinity fins el 1947, ocupant des de 1937 precisament la càtedra que Moore havia deixat vacant, tot i que el 1935 visita Rússia amb la intenció de ser admès com a obrer, idea que va ser rebutjada per les autoritats soviètiques —Wittgenstein volia bescanviar l'activitat docent per un treball manual i, sense ser comunista, admirava l'ordre social que, a parer seu, existia en aquell país i que contrastaria justament amb el desordre i atomització socials que s'estaven produint en les societats occidentals. Posteriorment, el 1938 —l'any de l'Anschluss— sol·licitarà i obté la nacionalitat britànica, i passarà la Segona Guerra Mundial com a voluntari al Guy's Hospital de Londres i a l'Hospital de Newcastle.

I acabem aquest breu recorregut biogràfic amb una anècdota que pot ajudar-nos a entendre millor la personalitat de Wittgenstein. El divendres 25 d'octubre de 1946

Karl Popper impartí una conferència al Moral Social Club de Cambridge. En principi, un acte normal dintre de les activitats d'aquella institució amb una xerrada de tema innocu: «Existeixen els problemes filosòfics?» Tanmateix, les coses sembla que no eren tan simples: Cambridge era territori wittgensteinià, i l'actitud del conferenciant i el tema a debatre tal vegada eren una provocació. I és que una de les idees angulars de Wittgenstein era precisament que els problemes filosòfics no són problemes reals i que les afirmacions filosòfiques són insensateses: pseudoproblemes i insensateses necessitats de dissolució a través de l'aclariment del usos lingüístics incorrectes que en són l'origen.

Tot i que no disposem d'una informació fiable i unànime del que hi va succeir —n'hi ha versions ben diverses entre els assistents a l'acte—, és fàcil d'imaginar que Wittgenstein va viure la situació com un atac personal. I el fet és que en cert moment de la discussió amb Popper —el gran comunicador que era Popper—, Wittgenstein, que com vam ja indicar al començament no tenia aquesta habilitat, nerviós i alterat, com qui té dificultats a expressar-se, va agafar l'atiador del foc que escalfava l'estança potser per ajudar-se a parlar. Doncs bé, davant la demanda de Wittgenstein d'algun exemple d'enunciat significatiu sobre un principi moral, Popper va etzibar un “no amenaçar un conferenciant convidat amb un atiador”. Wittgenstein abandonaria la sala de mane-

ra abrupta amb un cop de porta... Un xoc de trens, una topada d'egos.

Wittgenstein va morir a casa del seu metge, el Dr. Bevan, a Cambridge, i les últimes paraules que va dir a senyora Bevan, abans de perdre el coneixement, van ser: «Digui'ls que la meua vida ha estat meravellosa.» Unes paraules destinades als amics que, segons com, podríem pensar que eren força teatrals, però que potser reflectien la necessitat de fer saber als altres, i sobretot de dir-se a si mateix, que viure, malgrat tot, havia pagat la pena. No que havia aconseguit ser feliç —Wittgenstein sempre fou antitètic amb el filisteisme burgès—, sinó que havia pagat la pena viure, que la seva vida havia estat valuosa. Que com a filòsof, però també com a persona, havia acomplert amb el deure —el deure d'un geni, però també el deure que tindria tothom— de fer el món i de fer-se a si mateix una mica millor. Com veurem més endavant, una concepció tràgica i tardoromàntica de l'existència amb ressonàncies schopenhaurianes, però traspassada per una religiositat de caire kierkegaardiana. El 1953 serien publicades pòstumament les *Investigacions filosòfiques*, obra que representa el treball filosòfic de Wittgenstein posterior a la seva tornada a Cambridge.

II. FILOSOFIA I CARÀCTER

*Que els pensaments quedin en calma.
Aquest és l'anhel de qui filosofa.*

Cultura i Valor.

De filòsofs i filòsofes, n'hi ha de tota mena. I no sols per les opinions o creences que puguin defensar; tampoc per les distintes maneres com cadascú basteix el seu mètode. No, quan diem que n'hi ha de tota mena, ens referim ara al *pathos* —l'actitud, el caràcter— des del qual un hom reflexiona. Per exemple, hi ha filòsofs sacerdots que, creient-se amb una missió, anuncien l'existència d'un absolut o l'adveniment d'alguna veritat nova i profunda. O filòsofs reformadors, fins i tot revolucionaris, que intenten millorar —o, en el seu cas, capgirar— la societat i l'existència humana. I filòsofs, diguem-ne, reproductors que simplement analitzen, reconstrueixen i justifiquen el que els sembla ja un fet consolidat. O filòsofs arquitectes que construeixen sistemes, edificis conceptuals que pretenen ser l'explicació de tot —com si estigués clar què vol dir tot. I per descomptat, hi hauria també filòsofs turmentats que reflexionen